Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_2_7.pdf | DOST. 24/04/24 8.15

O SLOVENSKEM ROMANU PO LETU 1990

Alojzija Zupan Sosič: *Zavetje zgodbe: Sodobni slovenski roman ob koncu stoletja.* Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2003. 222 str.

Delo Alojzije Zupan Sosič, posvečeno raziskovanju sodobnega slovenskega romana, je strnjeno v knjigi z naslovom *Zavetje zgodbe*, ki je izšla v zbirki Novi pristopi Literarno-umetniškega društva Literatura z letnico 2003. Študija je pospremljena z **Bralnim vodilom**, v katerem avtorica opozarja, da zagotavlja pestrost romanesknih žanrov romanu stalno priljubljenost, pri čemer pa si lahko bralci zastavljamo vprašanje, ali lahko le-tem poiščemo skupne lastnosti in enotne razvojne linije. Po avtoričinem mnenju še danes ostajajo nerazrešena nekatera temeljna vprašanja, na primer kaj je roman in kako ga razvrščamo. Skupno jedro romanesknih žanrov pa je zgodba, ki jo Zupan-Sosičeva označuje tudi kot zavetje najnovejšega slovenskega romana.

V svoji raziskavi predstavlja sodobni slovenski roman devetdesetih let. V tem obdobju naj bi izšlo več kot tristo romanov, zato je raziskovanje omejila na mlajšo generacijo avtorjev in avtoric, rojenih od 1957 dalje. To naj bi bili predstavniki tako imenovanega mladega slovenskega romana, pri čemer pa se zasilnosti takega poimenovanja Zupan-Sosičeva zaveda tudi sama. Nadalje pojasnjuje, da je podrobneje analizirala po en njihov roman, druge pa le omenila. Strinjamo se, da je zaradi obsežnosti obravnavane raziskovalne snovi omejitev nujna, seveda pa so presplošni zaključki v zvezi s tem lahko tudi vprašljivi. Obenem je zanimivo, da se avtorica zdaj, ob izidu svoje knjige zaveda, kako da so »literarno-zgodovinski pregledi sodobne književnosti največkrat nedokončani projekti, saj pomanjkanje časovne distance pušča številna odprta vprašanja« (str. 11). Enako toleranco pa vsaj osebno pogrešam takrat, kadar izidejo dela drugih raziskovalcev, to je slovenističnih kolegov in kolegic, ko se ob izidu njihovih knjig kar prepogosto dogaja, da se razni ocenjevalci samovšečno omejujejo v glavnem na naštevanje tistega, kar naj bi v knjigah »manjkalo«, pri tem pa mimogrede prezrejo vse tisto, kar v delih seveda je. Ljubosumno iskanje pomanjkljivosti in zlohotno preziranje sleherne kvalitete ostajata tako navadno značilnosti slovenske »strokovne« kritike; naj potemtakem vsaj tokrat ne bo tako.

Alojzija Zupan Sosič razume roman kot najbolj odprto, nedefinirano in razvijajočo se literarno vrsto, ki v svoji sinkretičnosti ponuja možnost žanrskega pristopa. Besedila obravnava zato v smislu večžanrskih določil. V poglavju **Roman in zgodba** opozarja, da so dogodki v romanu, urejeni v določeno zaporedje, prefiltrirani skozi posebno prizmo, imenovano perspektiva ali fokalizacija. Zgodba v njih zato ni resnično zaporedje dogodkov, temveč njihov kasnejši, iz sobesedila izpeljani konstrukt. V romanu ima eno osrednjih vlog literarni lik, ki da preživi celo roman sam. Bralci si ga navadno zapomnijo, čeprav podrobnosti iz zgodbe pozabijo.

V poglavju **Vrstna identiteta romana** se avtorica naslanja na številne sodobne teoretike. Videti je, da med slovenskimi ceni zlasti Marka Juvana, med tujimi pa hrvaškega znanstvenika Vladimirja Bitija. Prav roman pa je bil po njenem tista literarna vrsta, na kateri so se preizkušale številne teoretske šole in usmeritve v 20. stoletju. Po mnenju Zupan-Sosičeve je postal »tihi zastopnik t. i. teorije proze« (str. 27). Znašel se je središču zanimanja različnih teorij, na primer recepcije, Bahtinove teorije polifoničnosti, nadalje feministične, marksistične in postkolonialne kritike itd. Avtorica opozarja, da je roman v svojem izhodišču nagnjen k diskurzivnosti, že od nastanka dalje pa je sprejemal nove literarne vrste in oblike. Po njenem so ostali v zgodovini najznamenitejši prav t. i. mejni romani. Tudi po znani Bahtinovi teoriji ima roman najbolj prožno identiteto, Zupan-Sosičeva pa poudarja, da ostaja znanstveno neoporečna le ena njegova stalnica, to je sinkretizem. Po njenem je prejšnje stoletje zaznamovala teoretska dvojnost, prvič pomanjkanje veljavne določitve romana, drugič pa razbohotenje teorije o posameznih pripovednih prvinah romanesknih žanrov in recepcij. Od formalnih kriterijev se ji zdi najbolj problematičen

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_2_7.pdf | DOST. 24/04/24 8.15

kriterij obsega, saj so sodobni romani večkrat tudi zelo kratki. Tudi fikcionalnost, ki naj bi določala roman, se pogosto izkazuje za slepilo.

V poglavju **Roman v slovenski literarni vedi**, ki sodi še vedno med uvodna, navaja avtorica najbolj odmevne slovenske raziskovalce romana, ki so se z njim ukvarjali v drugi polovici 20. stoletja. Poleg Janka Kosa (*Roman*, 1983), Dušana Pirjevca (*Problem slovenskega romana*, 1997) in Matjaža Kmecla (*Rojstvo slovenskega romana*, 1981) upošteva še zlasti znanstveno delo Mirana Hladnika in Toma Virka. Prvi se je z romanom ukvarjal v okviru raziskovanja povesti (*Povest*, 1991), ki jo je označil kot slovensko varianto romana, kasneje pa se je posvečal še zgodovinskemu romanu. Drugi je roman opazoval pod okriljem najnovejših teorij, posvečenih tako modernističnemu kot tudi postmodernističnemu tipu romana (*Strah pred naivnostjo*, 2000). Pri navajanju znanih raziskovalcev, ki so se poglobljeno ukvarjali z značilnostmi slovenskega romana, pa pogrešamo Helgo Glušič (*Slovenska pripovedna proza v drugi polovici 20. stoletja*, 2002) in Franca Zadravca (*Slovenski roman 20. stoletja*, 1997), pri čemer velja dodati, da je Zupan-Sosičeva znanstveno delo obeh sicer upoštevala v nadaljnjih poglavjih, ki so posvečena analizam posameznih romanesknih del. Glavnino njene knjige namreč tvorijo poglavja pod naslovom **Sodobni slovenski roman ob koncu stoletja**.

Sodobni slovenski roman v devetdesetih letih opazuje Zupan-Sosičeva kot modificirani tradicionalni roman, za katerega so značilne postmodernistične preobrazbe, med katerimi najbolj izstopa žanrski sinkretizem, nadalje pa tudi prenovljena vloga pripovedovalca in povečan delež govornih sestavin. Tradicionalnost slovenskega romana v zadnjem desetletju pa temelji na pregledni zgodbi, smiselnih razmerjih med literarnimi osebami in razvidni prostorsko-časovni določenosti. V sodobnih romanih prevladuje po raziskovalkinem mnenju pripoved kot tradicionalni ubeseditveni postopek s strnjeno zgodbo, pri čemer pa naj bi roman razvil tudi osebno, intimno zgodbo, ki odkriva splošno veljavne resnice. Ker pa je v zgodovini slovenskega romana vse od Cankarja, Preglja, preko Voranca, Kranjca in Kosmača pa do Jančarja in Lainščka opaziti veliko podobnih, že zelo znanih in razvitih primerov, dvomim, da bi t. i. majhno zgodbo, ki lahko postane občečloveška, iznašel šele postmodernizem. Vprašljivo je namreč stališče, ki ga pogosto srečujemo v delih teoretikov postmodernizma, namreč da le-ta »ukinja t. i. velike zgodbe« in jih nadomešča z »majhnimi«. Naj si namreč še tako prizadevamo, t. i. velike zgodbe zaman iščemo na primer že v Cankarjevem romanu *Nina* (1906), v črticah in romanih Zofke Kveder prav tako s preloma prejšnjega stoletja ali pa v Pregljevem *Plebanusu Joannesu* (1920). V vseh navedenih delih je namreč šlo za obravnavanje intime, ki je (lahko) postala paradigmatična. V najnovejšem slovenskem romanu naj bi bila, tako Zupan-Sosičeva, tudi spolna identiteta kazalec t. i. nove subjektivnosti. Ponovno naj torej dodamo, da najdemo tematizacijo spolne identitete že v delih vse od Zofke Kvedrove dalje, nadalje pa tudi pri že omenjenem Cankarju, Preglju, sodobnejši Miri Mihelič itd. Zupan-Sosičeva pa nadalje ugotavlja, da postaja v sodobnem slovenskem romanu vzdrževanje okostenele identitete s tradicionalno razdelitvijo moških in ženskih vlog povzročitelj osebnostnih zlomov na zgodbeni ravni ali pa celo tarča posmeha in parodije na ravni pripovedne perspektive, kar srečujemo na primer v romanih Berte Bojetu ali Dušana Merca. Zamenjava vlog je ironizirana v romanih *Cimre* Maje Novak ali *Satanova krona* Mihe Mazzinija, nov položaj ženskosti pa v romanih *Kraljeva hči* Igorja Škamperleta, *Tao ljubezni* Andreja Blatnika, *Črni angel, varuh moj* Sonje Porle, *Tek za rdečo hudičevko* Vinka Möderndorferja in nekaterih drugih. Raziskovalka ugotavlja, da se na primer v kar štirinajstih romanih od štiriindvajsetih poudarjeno pojavlja ženska literarna oseba, ki postaja prevladujoča. Zdi se, da sta tudi med temami, ki prevladujejo, najbolj opazna privlačnost in odbojnost moškega in ženskega principa, med zgodbami pa ljubezenska.

Romani so oblikovani tako, da omogočajo odprt konec in nekakšno vrnitev na začetek zgodbe, kar je razvidno zlasti iz del Marjana Tomšiča *Oštrigeca*, Borisa Jukića *Nekdo je igral klavir*, Ferija Lainščka *Ki jo je megla prinesla*, Gorana Gluvića *Vrata skozi*, Andreja Blatnika *Tao*

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_2_7.pdf | DOST. 24/04/24 8.15

ljubezni in Aleša Čara *Igra angelov in netopirjev*. Avtorica študije tudi ugotavlja, da vnašajo zlasti govorni segmenti v sodobni roman živost in dramatičnost, kar pa sta ponovno sestavini, ki po mojem mnenju v slovenskem romanu nikakor nista novi, kaj šele čisto sodobni, saj ju opažamo že pri Kosmaču ali Zupanu, Miheličevi ali Kovačiču, Jančarju in številnih drugih. Živi govorni segmenti v proznih delih so bili že od nekdaj bolj odsev smisla za dramatičnost in dialog posameznih avtorjev in avtoric. Tudi bogatenje pisateljskega slovarja z dialektizmi smo lahko zasledili že pred letom devetdeset, na primer pri Ivanu Potrču, Prežihovem Vorancu, Mišku Kranjcu ali ponovno Cirilu Kosmaču; to pa so le nekateri najbolj znani primeri. Izrazito arhaizacijo jezika, ki naj bi bila posebnost slovenskega romana devetdesetih (pri Tomšiču, Lainščku, Žabotu), pa srečujemo na primer tudi že v domala vseh proznih delih Florjana Lipuša (to je vsaj od leta 1972, ko je izšel roman *Zmote dijaka Tjaža*), ki pa ga avtorica študije o sodobnem slovenskem romanu sploh ne omenja. Na drugi strani kot »dinamični dialog, ki pospešuje psihološko napetost«, tolerantno spremlja vdiranje vulgarnosti ali celo izrazne skoposti v sodobno slovensko prozo, čeprav gre pri tem po mojem mnenju bolj za izražanje umetniške nemoči in duhovne revščine kot pa za kakršne koli izvrstne literarne dosežke. Pripomniti je potrebno še to, da Zupan-Sosičeva v svoji knjigi sicer omenja tako literaturo Slovencev v Avstriji in Italiji kakor tudi t. i. izseljensko literaturo, a se za analizo del z omenjenih področij ne odloča.

V poglavju **Fantastika in sodobni slovenski roman** avtorica piše, da je skupna značilnost različnih romanesknih žanrov ob koncu stoletja tudi večji delež fantastičnosti, kar naj bi pospešilo zlasti zanimanje avtorjev za obrobne slovenske pokrajine, remitizacija in obnavljanje regionalne eksotičnosti, navezava na pravljico, anti/utopijo in grozljivi roman. Z romani pokrajinske fantastike, s t. i. magičnim realizmom pa avtorica polemizira. Romana Marjana Tomšiča, Ferija Lainščka in Vlada Žabota je po njenem nemogoče uvrstiti v začasni žanrski kontekst. Uvršča jih v pokrajinsko fantastiko, ker črpajo iz posebnih pokrajinskih značilnosti ter arhaičnega odnosa ljudi do naravnih in nadnaravnih pojavov. Ker da so avtorji svoja besedila oblikovali tudi na miselnem ozadju arhaične pripovednosti, pa je to sočasno kritiko zavedlo v oznako »magični realizem«. Zupan-Sosičeva v romanih omenjenih avtorjev poudarja nekatere druge značilnosti, na primer da Lainšček v romanu *Ki jo je megla prinesla* (1993) krši stereotipe grozljivega romana ali da povezuje Žabot v romanu *Volčje noči* (1996) motive grozljivega in erotičnega romana.

V poglavju **Pravljični roman** je analiziran roman Marjana Tomšiča *Oštrigeca* (1991). Zupan-Sosičeva piše, da v njem pisatelj elemente ljudske pravljice preoblikuje tako, da izraža bivanjsko negotovost modernega subjekta, povezovalni člen med pravljično in nepravljično strukturo pa je arhaični prostor. Ta je umeščen v Istro, ki je prikazana s primesmi nerealnega, čudežnega in mitskega. Zupan-Sosičeva omenja še druge romane z elementi pravljičnosti, to je Marjana Tomšiča *Zrno od frmentona* (1993), Borisa Jukića *Nekdo je igral klavir* (1997), Nine Kokelj *Milovanje* (1998), Ferija Lainščka *Namesto koga roža cvetu* (1991) in Sanje Pregl *Tanaja* (1996). V poglavju **Antiutopični roman** opozarja, da se je v devetdesetih letih pojavilo pet romanov z antiutopičnimi značilnostmi, to so Berte Bojetu *Filio ni doma* (1990) in *Ptičja hiša* (1995), Marjetke Jeršek *Smaragdno mesto* (1991), Mihe Mazzinija *Satanova krona* (1993) in Toneta Perčiča *Harmagedon* (1997). Antiutopični roman s svojimi žanrskimi določitvami posega v oddaljeni čas in prostor, pa tudi v neznano prihodnost s futurističnimi slikami, tehničnimi izumi ipd. V poglavju **Zgodovinski roman** pa se avtorica naslanja na ugotovitve Mirana Hladnika, ki meni, da si lahko razcvet tega žanra razlagamo kot napoved zgodovinskih preobratov (M. Hladnik: *Slovenski zgodovinski roman danes*, 1999) Zupan-Sosičeva navaja najzanimivejše avtorje sodobnih zgodovinskih romanov, pa tudi romane, ki premorejo opazne aluzije na nekatere zgodovinske zgodbe. Nekateri so oblikovani kot zgodovinske ali ljubezenske kronike, drugi kot sage.

Posebno zanimivo obliko romana vidi Zupan-Sosičeva v sodobnem slovenskem kriminalnem romanu. Slovensko kriminalko 90. let deli na klasično in sodobno. Sodobna kriminalka se

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2004_2_7.pdf | DOST. 24/04/24 8.15

po njenem ne sprašuje le, »kdo je zločinec«, temveč tudi »kaj je kriminalka«, obenem pa je brez shematizacijske strukture, ki je klasično kriminalko uvrščala med trivialno literaturo. Nadalje navaja romane z elementi kriminalne zgodbe, več pozornosti pa posveča kriminalkam Branka Gradišnika, Maje Novak in Gorana Gluvića. Zupan-Sosičeva meni, da je med njimi edino postmodernistična le kriminalka Gorana Gluvića *Vrata skozi* (1997), ker »njena metafikcijska medbesedilnost namreč samonanašalno vzporeja elemente literarnih besedil prejšnjih Gluvićevih romanov in literarnih del svetovne tradicije« (str. 119).

Razdelek **Potopisni roman** razume potopisno književnost kot obsežno literarno področje, kjer naj prepoznavanje olajša delitev besedil na potopis in literarni potopis. Prvi vsebuje namreč v glavnem verodostojne opise poti in nujne informacije, v drugem pa dokumentaričnost ni tako pomembna, temveč se bolj posveča človekovi poti navznoter, v še ne povsem znane in odkrite pokrajine duha. Zupan-Sosičeva razume potopisni roman kot nadpomenko pri oznakah pikareskni, lažnivi, fantastični, satirični, sentimentalni ali razvojni roman. V svoji knjigi pa analizira romane s potopisnim ozadjem Andreja Blatnika *Tao ljubezni* (1996), Andreja Moroviča *Vladarka* (1997), Sonje Porle *Črni angel* (1997) ter Blaža Ogorevca *Tropska melanholija* (1998). Pri analizi romanov, razvrščenih v razdelek **Ljubezenski roman**, pa se zaveda, da je od vseh uporabljenih žanrskih oznak prav ta nemara najbolj problematična, saj je ljubezenska tema v romanih navadno tesno prepletena z drugimi. Tudi takih besedil seveda v sodobni slovenski književnosti ne manjka, zato Zupan-Sosičeva raziskovalno omenja le nekatere (V. Möderndorferja, Dekleva, Skubica, B. Švigelj). Posveča se tudi t. i. romanu s ključem kot družbeno kritičnemu in satiričnemu romanu, kot predstavnika le-tega pa navaja deli Janija Virka in Marije Vogrič.

Alojzijo Zupan Sosič so pri raziskovanju sodobnega slovenskega romana vodile žanrske opredelitve, zato deluje zadnje poglavje v njeni knjigi z naslovom **Tematika obrobnežev, posebnežev in slehernikov** nekoliko tuje, nekako neusklajeno s celoto. Prinaša sicer zanimivo in tehtno vsebino, vendar se bralec ne more znebiti vtisa, da je knjigi dodano na silo. V njem avtorica navaja pisatelje in pisateljici, ki so v sodobni slovenski roman opazno vnašali tematiko socialnega dna (F. Frančič, M. Pevec, A. Čar, N. Kokelj, M. Sosič, Z. Hočevar in K. Marinčič), seveda pa bi se tudi o njihovih romanih dalo pisati z drugačnega vidika. Ob koncu svoje knjige Zupan-Sosičeva še enkrat strne ugotovitve, ki jih je nakazala že v uvodu. Roman ostaja zanjo najpogostejša in najbolj brana literarna vrsta, zagotovo pa raziskovanja vreden. Kot bralka njenega literarnozgodovinskega prvenca lahko dodam, da so me analize v njem pritegnile, saj so napisane sveže in z izrazitim talentom. Mislim, da bodo z upoštevanjem dela in deleža tudi drugih literarnih znanstvenikov, ki so se s podobnimi temami že ukvarjali, dragoceno gradivo za spoznavanje in študij sodobne slovenske proze. Raziskovanje le-te bo ostajalo »odprta zgodba« tudi v prihodnosti. Ali nas bo samo »vračalo na začetek«, pa bomo šele videli.

Silvija Borovnik
Pedagoška fakulteta v Mariboru